

<https://hawzah.net/fa/Magazine/View/3280/4366/35428/%D9%86%DA%AF%D8%A7%D9%87%DB%8C-%D8%A8%D9%87-%D9%85%D8%B1%D8%A7%D8%AD%D9%84-%D8%AA%D8%B1%D8%A8%DB%8C%D8%AA-%DA%A9%D9%88%D8%AF%DA%A9-%D8%A7%D8%B2-%D9%85%D9%86%D8%B8%D8%B1-%D8%AF%DB%8C%D9%86>

مجله (fa/Magazine/List/) طوبی (/fa/Magazine/View/3280/) اسفند ۱۳۸۴ ،

شماره ۳ (/fa/Magazine/View/3280/4366/) اسفند-۱۳۸۴ - شماره-۳

نگاهی به مراحل تربیت کودک از منظر دین
نویسنده : اکرم حسین زاده

۸۸

گذری بر مراحل سه گانه تربیت فرزند

فرزند از ابتدای تولد تا ۲۱ سالگی، یعنی هنگامی که به لحاظ تربیتی از محیط خانواده دور می شود و از نظر رشد جسمی و اخلاقی - تربیتی به بلوغ نسبی می رسد، مراحل به هم پیوسته رشد و تربیت را پشت سر می گذارد. بر اساس تغییرات روحی، جسمی و عقلی که در انسان رخ می دهد، سه دوره تربیتی برای او نیاز است که پرورش وی نیز باید با شناخت ویژگی های هر دوره صورت پذیرد.

از دیدگاه دین، کودک تا هفت سال اول زندگی سید و سرور است و تعبیر رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله هم از این مرحله تربیتی «سیادت کودک» است. هفت سال دوم، سن تعلیم پذیری، اطاعت و فرمان برداری است و هفت سال سوم، سن نظرخواهی و مشورت. تقسیم مراحل تربیت از نگاه روان شناسان با نظر پیامبر متفاوت است. معمولا دوره های تربیت را شامل دوره کودکی اول، یعنی از تولد تا شش سالگی، دوره دوم کودکی را از ۶ تا ۱۲ سالگی و دوره نوجوانی را از ۱۲ تا ۱۸ سالگی می دانند.

پیام متن:

توجه به مراحل سه گانه تربیت فرزند، از تولد تا ۲۱ سالگی.

دوره اول تربیت: از تولد تا هفت سالگی؛ دوران سیادت

این دوره که سن خوشی و بازی کودک است، از زمان تولد شروع می شود. فرزند در اوان کودکی هنوز دنیای خود را نمی شناسد و به طور کامل با آن در ارتباط نیست. او نمی تواند کارهای شخصی خود را انجام دهد و از این جهت به سن رفع نیازها هم تعبیر می شود. روان شناسان به دوره (تولد تا ۲ سالگی)، سن حسی - حرکتی می گویند. از دو سالگی جست و خیز کودک اوج می گیرد و تمایل او به بازی ها بیشتر می شود. او در این سن، از تمرکز طولانی در مسائل گریزان است و فوق العاده به دنبال تنوع طلبی و آزادی خواهی است. از دو تا سه سالگی، ارتباط کامل تری با محیط پیرامون

خود پیدا می کند و کم کم قدرت تشخیص در او نمایان می شود، ولی همچنان از تصمیم گیری عاجز و به والدین متکی است.

اهمیت تربیت در سن سیادت، به این علت است که شخصیت فرد در ۵ سال اول زندگی شکل می گیرد. گزل روان شناس مشهور می گوید: «کودک در ۵ و ۶ سالگی، نسخه کوچکی از جوانی است که بعدها خواهد شد». به عقیده آلپورت روان شناسان معروف:

در حدود چهار ماهگی رشد و تقویت یادگیری کودک به حدی رسیده است که می تواند عادت سازشی و صفات اکتسابی داشته باشد. ارتباطش با محیط بیشتر می شود، تفاوت های کم و بیش تدریجی در الگوی شخصیت او پدید می آید و صفات تازه ای کسب می کند. هر چه سن کمتر باشد، اثر عوامل محیطی در ذهن پا برجاست و استوارتر است.

ناگفته نماند، آزادی کودک در هفت سال اول زندگی به معنی رها کردن او، دادن اجازه انجام اعمال مخاطره آمیز یا خلاف ادب و بی تفاوتی نسبت به رفتارهای نادرست نسیت، بلکه یعنی نباید او را تحت فشار قرار داد یا کاری را که از توانش خارج است، به او سپرد. باید با ساماندهی اموری که می تواند انجام دهد، آزادی او را با کنترل منطقی همراه ساخت.

پیام متن:

هفت سال اول زندگی، دوران شکل گیری شخصیت کودک است.

کودک و رفع نیازهای تغذیه ای

یکی از مهم ترین نیازها در سنین کودکی، دریافت تغذیه مناسب، سالم و پاک است. تأکید دین بر تهیه غذای سالم و حلال به عنوان عامل زمینه ساز رشد و پرورش درست کودک، واجب شمرده شده است. حضرت رسول صلی الله علیه و آله می فرماید: «طلب رزق حلال بر هر مرد و زنی واجب است.» «و رزقی که از غل و غش پاک نباشد، خوشبختی نمی آورد.» ناتوانی کودک در به دست آوردن غذای سالم و مناسب که لازمه رشد و تعالی جسمی و روحی اوست، وظیفه والدین را در این امر نمایان تر می کند. درباره تأکید بر تأمین غذای پاک و حلال برای فرزند، به لحاظ پی آمدهای مثبت آن در شکل گیری شخصیت فرد، در اشعار مولوی بدین مضمون آمده است:

آن بود آورده از کسب حلال

لقمه ای کان نور افروزد، کمال

عشق و رقت زاید از لقمه حلال

علم و حکمت زاید از لقمه حلال

جهل و غفلت زاید آن را دان حرام

چون ز لقمه تو حسد بینی و دام

افرادی که از مال حرام پرهیز نمی کنند و از راه های نامشروع تأمین معاش می کنند، نسلی نابهنجار و بی بند و بار به اجتماع تحویل می دهند که باعث وبال و ناراحتی برای خود و دیگران می شوند.

پیام متن:

نیاز به تغذیه سالم و پاک، از اساسی ترین نیازهای کودک برای رسیدن به مراحل بالاتر رشد است.

بازی و کودکی

از دو سالگی به بعد حرکت های کودک کم کم بیشتر می شود و میل به بازی همراه با کنج کاوی در او شدت می گیرد. بازی به عنوان عاملی مهم جهت رشد کودک مطرح است. در حقیقت، بازی تفکر و زندگی اوست. امام صادق علیه السلام می فرماید: «طفل تا هفت سال باید بازی کند».

بچه ها از بازی لذت می برند و آن لحظه ها، فرصت خوبی برای اظهار احساسات، کنترل عواطف و تخلیه انرژی خود پیدا می کنند. بازی بر رشد عاطفی، اجتماعی و عقلانی کودک تأثیر فراوانی دارد.

هنگامی که کودک با برخی مشکلات در بازی روبه رو می شود و برای حل شدنش تلاش می کند، قدرت او برای رویارویی با مسائل گوناگون آینده افزایش می یابد. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به کسانی که بچه زیر هفت سال دارند، سفارش می کند که خود را هماهنگ با آنها کنند و کارهایی که مطابق میل آنها بازی محسوب می شود، انجام دهند.

پس زبان کودکی باید گشاد

چون سر و کار تو با کودک فتاد

مولوی

شرکت دادن کودکان در بازی های دسته جمعی، سبب می شود از انزوا بیرون آیند و روحیه همکاری و دوستی میان آنها تقویت شود. بیشتر تجربه هایی که در زمینه های مختلف در این دوره از عمر کسب می شود، از طریق بازی است. همچنین، کودک به وسیله بازی به آسان ترین شکل به شناخت جهان پیرامون خود می رسد. پس، بازی در زندگی بچه ها، نه تنها تفریح نیست که باید در حقیقت جدی ترین کار آنها دانست.

بهترین لحظات زندگی امام حسن و امام حسین علیهما السلام، زمان بازی ایشان با جد گرمی شان، حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله و پدر بزرگوارشان، حضرت علی علیه السلام در قالب ارتباطی صمیمانه شکل می گرفت. بارها حضرت پیامبر سجده نماز خود را طولانی می کرد تا حسنین علیهما السلام که کودکانی پر جست و خیز بودند و به زحمت بر پشت پیامبر سوار می شدند، از بازی سیر شوند.

در حدیثی از حضرت موسی بن جعفر علیه السلام نقل است:

تَسْتَحِبُّ عِرَامَةَ الْغُلَامِ فِي صِغَرِهِ لِيَكُونَ حَكِيمًا فِي كِبَرِهِ.

خوب است فرزند در سنین خردسالی بازیگوش باشد تا در سنین بزرگسالی بردبار و صبور باشد.

پیام متن:

تأثیر عمیق بازی کودک، در رشد و تعالی شخصیت او.

تربیت کودک در بعد مذهبی

خانواده مناسب ترین بستر برای پیدایش رفتارهای مذهبی است. از آن جا که تربیت مذهبی کودک دارای سیر منطقی و منظمی است، به رعایت تناسب بین مفاهیم آموختنی به کودک و سن او، در اسلام توجه خاصی شده است. آنچه به کودک درباره آموزه های دینی ارائه می شود و او یاد می گیرد، فقط از طریق تکرار، تقلید و آشنایی است. مفاهیم مذهبی با بالاتر رفتن سن او کمتر می شود و تعقل و تفکر جای تقلید صرف را می گیرد. توصیه شده است در سه سالگی به کودک کلمه: «لا اله

الا الله» را یاد دهید، در چهار سالگی «محمد رسول الله صلی الله علیه و آله» و در پنج سالگی روی او را به قبله متوجه کنید تا با مقدمات نماز آشنا شود.

البته اجبار کودک به یادگیری مفاهیم و اعمال مذهبی بسیار اشتباه است؛ چرا که با خوشی و سروری او در تعارض است و گاه منجر به سرخوردگی، لج بازی و بی رغبتی نسبت به مسائل مذهبی می شود، بلکه باید نسبت به این امر، کاملاً ظریفانه برخورد کرد.

در این سنین، کودک به نوع رفتارها و عملکرد والدین در موقعیت های گوناگون توجه ویژه دارد و به صورت غیرمستقیم آنها را می آموزد. بنابراین، واکنش افراد خانواده نسبت به مسائل مذهبی بر او تأثیر عمیقی می گذارد و زمینه گرایش یا طرد مذهبی در او فراهم می آید. انجام عبادت ها در حضور فرزند، او را تشنه هم رنگی با آنان می کند.

اگر والدین و بزرگ ترها در صورت علاقه مندی و همراهی کودک در این زمینه، پاداشی برای تشویق او در نظر بگیرند، کودک را برای تکرار عمل شایسته اش مشتاق تر می سازند. تشویق و تقویت رفتار مثبت کودکان، سبب شکل گیری عادت های ارزشمند در آنان می شود. زمانی باید کودک را تشویق کرد که رفتار پسندیده ای از او سر بزند که البته، می تواند به صورت کلامی، غیرکلامی، مادی و معنوی، مستقیم یا غیرمستقیم باشد. درباره روش مناسب یاددهی مفاهیمی چون خدا، قیامت و غیره این نکته مهم است که شناخت و ادراک کودک در این سنین، بیشتر حسی است و بنا به اقتضای سن و سالش، نمی تواند مسائل را به صورت عقلانی درک کند. از این رو، بهتر است او را با نشانه ها و زیبایی های محسوس خلقت آشنا کرد و این گونه او را متوجه آفریننده ساخت. چنین شناختی احساسی خوشایند نسبت به خدا در او پدید می آورد که در پایداری رابطه وی با خداوند و پیدایش رفتارهای مثبت دینی مؤثر است.

در مقابل باید از بیان شدت عذاب جهنم و مسائلی این چنین و ارائه چهره ای خشمگین و غضبناک از خداوند که در فاصله گرفتن کودک از خدا تأثیر دارد پرهیز کرد.

پیام متن:

از وظایف والدین، آشناسازی کودک با مفاهیم دینی، یاددهی انجام عبادات، به همراه تشویق بیان محبت و الطاف خدا به شیوه ای ساده و ایجاد احساس خوشایند در او نسبت به خدا و پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و ائمه اطهار علیهم السلام است.

دوره دوم تربیت: از ۷ تا ۱۴ سالگی؛ دوران تأدیب و آموزش

در این دوره تغییرات محسوسی در تن و روان کودک پدید می آید. جسم او نسبتاً قوی تر، ذهنش رشد یافته تر و فهمش بیشتر می شود. رابطه اجتماعی وی با مادر کمتر می شود و شور و علاقه خاصی برای ارتباط با دیگر کودکان نشان می دهد، تا جایی که پس از پذیرش از سوی هم سالان و افراد گروه به آرامش می رسد. کودکان در این سن و سال تا حدودی خوبی ها و بدی ها را درک می کنند، ولی از آن جا که هنوز به رشد کافی عقلانی برای تشخیص مصلحت خود نرسیده اند، نیازمند آگاهی و تربیت مستقیم هستند.

حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله هفت سال دوم را سن پیروی و فرمان برداری می داند و

امام جعفر صادق علیه السلام سفارش می کند: «فرزند خود را در هفت سال دوم با آداب و روش های مفید و لازم تربیت کنید».

در این دوران نباید به کودک آزادی کامل داد و از اشتباهات و خلاف هایش چشم پوشید، شایسته است او را از بی ادبی های احتمالی نیز باز داشت، به نظم و انضباط عادت داد، با برنامه ریزی درست او را از بی توجهی به لحظه ها و بیهوده گذرانی دور کرد. به یقین، اگر کودک دوران سیادت را به طور طبیعی و در محیطی مناسب و اطمینان بخش سپری کرده باشد، در دوران تأدیب دارای نوعی تعادل روانی خواهد بود و برای اطاعت پذیری و حرف شنوی از والدین مقاومت به خرج نمی دهد.

پیام متن:

هفت سال دوم زندگی فرزند، دوران فراگیری تربیت است که هر چه بهتر هفت سال اول را طی کرده باشد، در این دوره موفق تر است.

تعلیم و آموزش نوباوگان

از آن جا که رشد مغز کودک در هفت سال دوم بیشتر شده و آمادگی لازم برای یادگیری را پیدا کرده است، مهم ترین وظیفه والدین و مربیان [در این سال ها]، آموزش و تعلیم ذکر شده است. یادگیری در سنین کودکی عمیق تر و ریشه دارتر است؛ چرا که ذهن کودک آسوده و بی مشغله از مسائل زندگی است و قدرت گیرندگی او قوی تر است.

آموزش رسمی از شش سالگی شروع می شود و یادگیری او به تدریج همراه با تعلیمات مدرسه ای، از محیط و مسائل و افراد گوناگون پیرامونش ادامه می یابد.

حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله در مورد آموزش مسائل دینی می فرماید:

وقتی فرزند شما به شش سالگی رسید، رکوع و سجود را به او یاد دهید. در هفت سالگی برای وضو ساختن آماده اش کنید و به نماز خواندن ترغیبش کنید. بدانید که با یاد دادن نام خدا به کودک، عذاب الهی از معلم و پدر و مادر برداشته می شود.

نکته بعدی، توجه به آموزش و پرورش کودکان در زمینه های هنری، ورزشی و مهارت های اجتماعی است. صرفا نباید به آموزش های نظری بسنده کرد، بلکه لازم است با پرورش صحیح کودکان، به کشف استعداد های پنهان جسمی و ذهنی شان پرداخت. در آموزه های دینی آمده است که به فرزندان خود اسب سواری، شنا و تیراندازی آموزش دهید. حضرت علی علیه السلام با تأکید بر آشنا سازی کودکان با آداب و روش های مفیدی که در زندگی به کار می آید، یادآور می شود که فرزندان شما برای دوره ای غیر از زمان شما باید آماده و مهیای فعالیت شوند. لازمه زندگی اجتماعی سالم و پربار، شخصیتی پرورش یافته با آمادگی روانی، برخوردار از مهارت های اجتماعی و با اعتماد به نفس بالاست که در صورت توجه دقیق به تمام ابعاد شخصیت کودک می توان به چنین هدفی دست یافت. زمانی که نیازهای زیستی و عاطفی کودک به طور کامل تأمین شود، زمینه کنج کاوی و فعالیت های ذهنی و عملی بیشتر، برای او فراهم می آید.

اهمیت دادن به پرسش های جست و جوگرانه کودکان و پرورش قدرت تخیل آنان، امری بسیار

ضروری در جهت رشد ذهنی و پایه ریزی متعادل شخصیت آنان است. بیان پاسخ های ساده و روشن به ابهامات ذهنی کودکان، قصه گویی یا خواندن داستان های ساده و آموزنده یا مشارکت دادن آنها به حل مسائل خانواده، از جمله روش هایی است که در پرورش ذهنی کودک مؤثر است.

پیام متن:

توجه به آموزش کودک در زمینه های هنری، ورزشی و مهارت های اجتماعی.

توصیه های عملی به منظور تقویت ایمان مذهبی در کودکان

۱. برای تثبیت ایمان در دل فرزندان بینش های او را درباره خدا صحیح و عمیق کنید. و به پرسش های او در مورد خداوند جواب های درست و در حد فهم او بدهید.

۲. برای تقویت ایمان فرزند به خدا و پذیرش توانایی های خودش، جمله های مثبت را بر روی کاغذی بنویسید و بر در و دیوار و محل دید او قرار دهید، برای مثال:

- برای سلامتی، توانگری، زیبایی و قدرتم از خداوند سپاس گزارم.

- خدا همه جا با من است و همه چیز نیکوست.

- قدرت و بزرگی خدا برتر و پایدارتر از دیگران است.

- من با ایمان به خدا، در کارهایم موفق می شوم.

۳. مفهوم مرگ را برای او به صورت مثبت بیان کنید. به او بگویید مرگ یک میهمانی بزرگ و با شکوه نزد خداست. بدین وسیله، آگاهی و شناخت او را از مرگ بالا می برید و ترس از این مسئله را در او کاهش می دهید.

۴. به او یاد دهید با خدا درد دل کند، صحبت کند، تشکر کند و کمک بخواهد، به ویژه در مواقع حساس مثل: امتحان دادن.

۵. برای تقویت ایمان دینی، محبت به ائمه اطهار علیهم السلام را در سرلوحه برنامه های تربیتی کودک خویش قرار دهید؛ چرا که محبت به آنان، انسان را به ارادت و هم رنگی با آنچه خدا می خواهد، توفیق می دهد. بدین منظور، بیان داستان های دوران کودکی امامان معصوم علیهم السلام بسیار سودمند است.

۶. با بالا بردن قدرت ایمان در فرزندان، او را در برابر تحمل مشکلات مقاوم تر و برای پذیرش مسئولیت های بزرگ تر آماده سازید.

تربیت جنسی کودک

مسئله مهمی که باید در دوره نوباوگی به آن توجه شود، نوع رفتار و تربیت جنسی کودک است. او هم زمان با رشد عقلی و ذهنی، غرایزش بیدار می شود. غریزه جنسی از ۸ تا ۱۱ سالگی نمایان و به تدریج قوی تر و آگاه تر می شود تا به بلوغ برسد. برای جلوگیری از انحرافات احتمالی و تربیت صحیح جنسی، باید والدین نسبت به روش های صحیح رفتار جنسی و راه های پیشگیری از گرفتاری ها آگاه باشند.

دختران از لحاظ جسمانی، سریع تر از پسران رشد می کنند و علاقه خود را نسبت به جنس مخالف درک می کنند. حضرت علی علیه السلام نامحرم را از بوسیدن دختر شش ساله نهی می کند. و پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به جداسازی بستر فرزندان، به ویژه پسر از دختر تأکید می فرماید.

رعایت حریم در روابط زناشویی پدر و مادر و کنترل رفتارهای جنسی، از نکته های مهمی است که باید به آن توجه داشت. در روایت های متعدد، از هم بستری در جایی که کودک ممیز یا حتی نوزاد بیدار حضور دارد، نهی شده و حتی احتمال انحراف برای چنین کودکی پیش بینی شده است.

در تربیت صحیح جنسی کودک، درک دقیق والدین از شرایط کودک بسیار مهم است. خط مشی فکری و عقیده متضاد والدین درباره مسائل جنسی، مشکل ساز است. از طرفی نباید به طور کلی به اولین بیداری جنسی کودک بی اعتنایی کرد و از سویی نباید به سرعت در برابر آن واکنش نشان داد و با نصیحت و پند افراطی او را ترساند. گرچه بلوغ جنسی در سنین بالاتر از دبستان اتفاق می افتد، تمایلات جنسی تنها مختص به دوره بلوغ نیست، بلکه مدت ها پیش از آن به صورت احساس ویژه در تحریکات وجود داشته است. بسیاری از عادت های کودکان در این مورد، ممکن است از نگاه پدر و مادر مخفی بماند که باید با آگاهی از آنها، برخورد مناسب با او کرد. برای مثال: پسر بچه ممکن است در هنگام تحریک جنسی خود را بیشتر به مادر نزدیک کند و به اصطلاح لوس شود یا اصرار کند نزد مادر بخوابد. در این باره امام محمدباقر علیه السلام هشدار می دهد: «بایستی رختخواب پسر ده ساله از بستر زنان جدا باشد».

پیام متن:

در جریان تربیت جنسی، باید خردسالان را با مسائل بهداشتی ویژه آشنا ساخت و به صورت غیرمستقیم از پی آمدهای منفی عادت های غلط جنسی و بیماری هایی که به دنبال دارد، آگاه کرد تا در روند رشد خود، افزون بر پذیرش نقش جنسیتی خاص خود، دچار مشکل نشوند.

توصیه های عملی پیرامون تربیت جنسی

۱. موقع ورود به اتاق کودک در بنزید و او را از حضور خود آگاه کنید.
۲. از کنترل شدید و ایجاد ترس در او نسبت به احساس جنسی بپرهیزید.
۳. محل خواب فرزندان تان را جدا کنید (بهتر است بعد از هفت سالگی باشد).
۴. اگر بچه ها در اتاق با یکدیگر بودند، به بهانه های مختلف باید به اتاق آنها رفت و آمد کرد تا بدانند هیچ کجا کاملاً امن و خالی از مراقب نیست.
۵. از بدو تولد نوزاد، دختران را به شیوه دخترانه و پسران را به شیوه پسرانه بزرگ کنید. برای مثال: نوع لباس، اسباب بازی و غیره با توجه به جنسیت آنان انتخاب شود.
۶. در حضور فرزندان با رعایت حیا و عفاف، از ابراز احساس شدید بپرهیز کنید.
۷. در این سنین کودکان به مقایسه اندام خود با والدین می پردازند، بنابراین با اندام پوشیده آنها را به حمام ببرید و مسائل بهداشتی مخصوص به هر جنس را به آنان یاد دهید.

کلمات کلیدی:

(fa/Magazine/List/?keyword=۱۹۳۲/) کودک

(fa/Magazine/List/?keyword=۲۸۰۶/) تربیت

(fa/Magazine/List/?keyword=۲۰۳۸/) سن

(fa/Magazine/List/?keyword=۱۴۶۹/) بازی

(fa/Magazine/List/?keyword=۳۸۶۴۶/) حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله

(fa/Magazine/List/?keyword=۸۵۰۷۰/) مرحله تربیت کودک از منظر

(fa/Magazine/List/?keyword=۳۳۶۵۴/) سالگی

(fa/Magazine/List/?keyword=۱۳۸۱۷/) رشد